บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลของการศึกษาถึงลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองในเขตชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร โดยระบุพื้นที่สองฝากฝั่งถนนเพชรเกษม ตั้งแต่แขวงหลักสองถึงสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ พบว่าเป็นเขตชานเมืองชั้นนอกและเขตต่อชนบท ซึ่งกำลังเป็นพื้นที่ในการรองรับการขยายตัวของชุมชนทั้งจากกรุงเทพมหานคาและปริมณฑลที่อยู่ใกล้เคียงทั้ง ๆ ที่พื้นที่เหล่านี้มีความอุดมสมบูรณ์ของดินและแหล่งน้ำ ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งในการเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการเกษตรอันเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบชนบท (Rural settlement) แต่ขณะเดียวกันก็มีปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบเมือง (urban settlement) ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อลักษณะโครงสร้างของชุมชนเหล่านั้น และมีผลสนับสนุนให้เกิดการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาการใช้ที่ดิน ปัจจัยที่สำคัญนั้นก็คือ เส้นทางคมนาคม

เส้นทางคมนาคมเป็นสาเหตุทำให้เกิดการกระจายตัวของประชากรจากเขตชั้นในออกไปยังพื้นที่ชานเมือง โดยเป็นการกระจายจากศูนย์กลางภายในออกไปโดยรอบตามแนวเส้นทาง ผลก็คือทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามไปด้วย ซึ่งต้องอาศัยทำเลที่มีการรวมกลุ่มของประชากร โดยคำนึงถึงความสะดวกในการคมนาคมขนส่งเป็นสำคัญ

จากการศึกษาตามระยะเวลาที่กำหนดตั้งแต่ปี 2497, 2523 และ 2528, 2529 สามารถสรุปผลถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ว่า การขยายตัวของชุมชนจะเป็นสัดส่วนกับระยะทางที่ใกล้ไกลจากเส้นทางคมนาคม โดยมีราคาที่ดินเป็นส่วนประกอบสำคัญ เพราะในบริเวณศูนย์กลางของชุมชนย่อมมีราคาที่ดินสูงกว่าพื้นที่ตอนในหรือพื้นที่ที่มีการเข้าถึงไม่สะดวก เห็นได้จากการตั้งถิ่นฐานในสมัยแรกซึ่งเป็นสังคมเกษตร ลักษณะของชุมชนจะสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง ทิศทางการขยายตัวก็เป็นไปตามแนวลำคลองเช่นเดียวกันต่อมาเมื่อมีการพัฒนาเป็นเส้นทางถนน ลักษณะโครงสร้างชุมชนก็เปลี่ยนไปตามรูปแบบถนน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวถนนสายหลักเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมการใช้ที่ดินอย่างหนาแน่น เพื่อความต้องการที่เหมาะสมในการเลือกทำเลที่ตั้งให้สอดคล้องกันนั่นเอง

6.1 การขยายตัวของชุมชนในอนาคต

การที่จะคาดการณ์ถึงชุมชนในอนาคต จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงสภาพที่เป็นอยู่ทั้งในอดีตและปัจจุบันมาประกอบกัน ผลจากการศึกษาทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการขยายตัวของชุมชนบริเวณริมถนนเพชรเกษมได้อย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากปัจจัยหลักคือเส้นทางคมนาคมแล้วยังมีปัจจัยอื่นที่เป็นส่วนประกอบซึ่งเกี่ยวข้องต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วย ปัจจัยเหล่านี้จะกระจายออกไปในทิศทางใดก็ต้องขึ้นอยู่กับความสะดวกในด้านการคมนาคม การเข้าถึงของประชาชนและแรงผลักดันในเรื่องราคาที่ดินเป็นส่วนสำคัญ ปัจจัยดังกล่าวนี้ได้แก่

- การเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัย
- ทำเลที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม
- การขยายหน่วยงานของรัฐและเอกชน

6.1.2 การเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัย

จากการที่ประชากรจำนวนมากได้อพยพจากเขตชั้นในออกไปและอพยพจากบริเวณโดยรอบเข้าไปด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตชานเมืองตามไปด้วย สำหรับในพื้นที่ที่ศึกษานี้ พิจารณาได้จากจำนวนของประชากรในแต่ละปีที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงเกิดความจำเป็นในด้านที่พักอาศัย ซึ่งต้องคำนึงถึงความสะดวกสะบายและรวดเร็วในการติดต่อกับพื้นที่อื่นได้ ด้วยเหตุนี้ในบริเวณสองฟากถนนจึงปรากฏว่ามีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของหมู่บ้านจัดสรร (ตาราง : ภาคผนวก) จึงมีผลทำให้เกิดการลงทุนของนักจัดสรรเป็นจำนวนมากเพื่อเก็งกำไร เพราะมองเห็นลู่ทางถึงความจำเป็นในด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งบทบาทของการลงทุนประเภทนี้มักจะเกาะกลุ่มกันเป็นแห่ง ๆ ทำให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้นมากมายในบริเวณชานเมือง ทั้งนี้เพราะจะมีการพัฒนาขึ้นในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของธุรกิจประเภทนี้อยู่ก่อนแล้ว หรือกระจายออกไปในทิศทางเดียวกันตามเส้นทางถนน โดยมีระยะห่างออกไปจากชุมชนเดิมมากขึ้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า สาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ราคาที่ดินซึ่งไม่แพงมากเหมือนในเขตชั้นใน ดังนั้นกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้ปานกลางพอที่จะมีเงินเหลือ

สำหรับค่าที่ดินผ่อนส่งได้ ทำให้สามารถเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินซึ่งมีบริเวณกว้างขวาง ที่มีความสะดวกในการคมนาคม เพราะส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีแหล่งงานอยู่ในกรุงเทพ ฯ หรือจังหวัดใกล้เคียง ทำให้สามารถเดินทางไปกลับได้สะดวก เพราะมีระยะทางไม่ห่างไกลมากเกินไป

6.1.2 <u>ทำเลที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม</u>

เนื่องจากนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของรัฐบาลที่ต้องการขยายโรงงานออกไปตั้งนอกเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อลดความแออัดและปัญหาต่าง ๆ สำหรับบริเวณพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกนี้ มีระยะไม่ห่างไกลมากนัก กับทั้งยังสามารถติดต่อกับกรุงเทพมหานครในฐานะแหล่งตลาดที่สำคัญได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยผ่านเส้นทางถนนเพชรเกษม ซึ่งเป็นการประหยัดค่าขนส่ง ที่ดินราคาถูกและมีบริเวณกว้างขวางกว่าเขตชั้นใน รวมทั้งมีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานพร้อม ทำให้เป็นการลดต้นทุนการผลิต จึงเป็นเขตที่น่าสนใจของผู้ประกอบการ และในการตั้งโรงงานไม่ใช่สร้างเฉพาะตัวอาคารของโรงงานเท่านั้น หากแต่จะมีการสร้างที่พักอาศัยของคนงานเพื่อความสะดวกในการทำงาน รวมทั้งมีร้านค้า แหล่งตลาด หรือสถานบันเทิงเพื่อบริการ ทำให้เกิดเป็นย่านชุมชนแห่งใหม่เพิ่มขึ้นติดตามมาด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ สุขาภิบาลอ้อมน้อย ซึ่งมีพื้นที่สำหรับการอุตสาหกรรมมากกว่า เมื่อพิจารณาจากประเภทและจำนวนของโรงงาน (ตาราง : ภาคผนวก) เห็นได้ว่าแนวโน้มจะกลายเป็นย่านอุตสาหกรรมที่สำคัญของเขตนี้ จากการสัมภาษณ์ "คุณวสันต์ คลับคล้าย" เจ้าหน้าที่เกษตรในเขตสุขาภิบาลอ้อมน้อย กล่าวว่า พื้นที่เกษตรอาจจะหมดไปภายในระยะเวลาไม่เกิน 3 ปี เพราะจำนวนโรงงานที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อบริเวณข้างเคียงในการทำการเกษตร นอกจากนี้ประชากรหันไปนิยมประกอบอาชีพเป็นคนงานในโรงงาน แม้แต่ลูกหลานของเกษตรกรก็เช่นกัน เพราะส่วนใหญ่เป็นผู้เช่าที่ดิน ซึ่งผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจะต่ำกว่า จึงเป็นแรงผลักดันในการเปลี่ยนอาชีพที่ให้ผลตอบแทนสูงและแน่นอนกว่า

6.1.3 การขยายหน่วยงานของรัฐและเอกชน

เมื่อมีเส้นทางคมนาคมตัดผ่านส่วนต่าง ๆ ของพื้นที่ ทำให้สะดวกในการเดินทางติดต่อ หน่วยงานราชการและเอกชนจึงสามารถกระจายออกไปให้บริการแก่ประชากรโดยไม่ต้องกระจุกตัวรวมอยู่ในบริเวณเดียวกัน จึงมีส่วนทำให้เกิดการกระจายของชุมชนได้อย่างรวดเร็วประการหนึ่ง เพราะเมื่อเห็นว่ามีหน่วยงานมาตั้งแล้วก็ย่อมต้องมีบริการสาธารณะต่าง ๆ ตามมาด้วย หรือบางแห่งถ้ามีโครงการต่าง ๆ ขยายเข้ามาในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน ย่อมคาดการณ์ได้ว่าจะเป็นแหล่งดึงดูดให้มีการลงทุน ด้วยเหตุนี้ประชากรมักอาศัยทำเลที่ตั้งของการขยายหน่วยงานเป็นแหล่งที่เกิดของชุมชนใหม่ ๆ ด้วยเช่นกัน

จากปัจจัยทั้ง 3 ประการดังกล่าว เป็นส่วนประกอบที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชานเมืองควบคู่ไปกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทั้งนี้เพราะโครงข่ายของถนนจะเป็นตัวกำหนดประเภทการใช้ที่ดิน ซึ่งเอื้ออำนวยให้มีการพัฒนาชุมชนกลายเป็นการใช้ที่ดินแบบเมือง ซึ่งคาดว่าแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในอนาคต ดังนั้นหากมิได้มีการกำหนดนโยบายหรือวางแผนในการใช้ที่ดินแล้ว การขยายตัวก็จะเป็นไปอย่างขาดระเบียบ และก่อให้เกิดสภาพที่เป็นปัญหาแก่ชุมชนเหล่านั้น

6.2 สภาพและปัญหาของการขยายตัว

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น โดยการใช้แบบสอบถามและสัมภาษณ์ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาประมาณ 20 ปีขึ้นไป รวมกับการออกภาคสนามสำรวจพื้นที่ ทำให้พอที่จะวิเคราะห์ถึงสภาพและปัญหาที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวได้ ดังนี้

6.2.1 ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม

เดิมพื้นที่ที่ศึกษาเป็นเขตชานเมืองและเขตต่อชนบท ซึ่งสภาพโดยทั่วไปยังปรากฏว่าเป็นพื้นที่ชนบท ที่มีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อการเกษตรกรรม เพราะความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของดินและน้ำ จึงเป็นแหล่งเกษตรที่สำคัญแห่งหนึ่งในเขตรอบนอกของกรุงเทพมหานคร รวมทั้งมีที่รกร้างว่างเปล่าที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกเป็นจำนวนมาก แต่ผล

จากการแผ่ขยายของชุมชนมาตามแนวเส้นทางถนน ตามประเภทของกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมลดต่ำลง ได้แก่ น้ำท่วมขัง น้ำเน่า ขยะ อากาศเป็นพิษ ดินเสื่อม เสียงรบกวน เป็นต้น ซึ่งจะมีผลกระทบต่อคุณค่าในการใช้ประโยชน์ของทรัพยากร รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่ได้มีการวางแผนที่ถูกต้อง

6.2.2 ปัญหาทางด้านโครงสร้างของชุมชน

การที่ชุมชนมีการขยายตัวออกไปตามแนวเส้นทางถนน ทำให้ลักษณะโครงสร้างมีรูปแบบเป็นแนวยาวออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จึงยากต่อการวางแผนในการควบคุมการใช้ที่ดิน อีกทั้งการให้บริการทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการได้ไม่ทั่วถึงตามความต้องการของประชากร เพราะการตั้งถิ่นฐานที่กระจายออกไปมาก ทำให้ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการใช้พื้นที่อย่างไม่มีประสิทธิภาพ เพราะจะมีการพัฒนาเฉพาะในบริเวณสองฝากถนน ส่วนพื้นที่ตอนในจะไม่มีโอกาสในการพัฒนาหรือมีน้อยกว่า ซึ่งจะทำให้มีความเจริญเฉพาะบริเวณริมถนนเท่านั้น ระดับการพัฒนาพื้นที่จะไม่เท่าเทียมกัน นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในการพัฒนาการใช้ที่ดิน

6.2.3 ความไม่เป็นสัดส่วนของการใช้ที่ดิน

เนื่องจากขาดการควบคุมการใช้พื้นที่ ทำให้ไม่มีการกำหนดที่ตั้งของอาคารก่อสร้างต่าง ๆ ขนาดของที่ดินไม่ได้สัดส่วนกับตัวอาคาร เกิดความไม่เป็นระเบียบและส่งผลกระทบต่อบริเวณใกล้เคียง เช่น แหล่งที่อยู่อาศัย เขตเกษตรกรรมอยู่ปะปนกับโรงงานก่อให้เกิดมลภาวะ เพราะการใช้ที่ดินแต่ละประเภทไม่ได้อยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสม

6.2.4 ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

เนื่องจากความไม่เป็นสัดส่วนของการใช้ที่ดินแต่ละประเภทดังกล่าว ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการให้บริการแต่ละอย่างเกินความจำเป็น เปลืองงบประมาณและเป็นการไม่ประหยัดโดยใช่เหตุ นอกจากนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากมลภาวะก็ส่งผลกระทบถึงฐานะทางเศรษฐกิจของประชากรในชุมชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น รวมทั้งปัญหาทางสังคมในการดำเนินชีวิตให้ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ที่ได้ยกเป็นกรณีศึกษาบริเวณริมถนนเพชรเกษมในพื้นที่แขวงหลักสอง หนองค้างพลู สุขาภิบาลอ้อมน้อย และสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแผ่ขยายตัวของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลใกล้เคียงออกมาตามแนวเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ขบวนการเป็นเมือง (Suburbanization) แต่ผลจากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า การขยายตัวจะเกิดขึ้นเฉพาะในบริเวณชุมชนที่อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมเท่านั้น จึงยังไม่อาจสรุปได้แน่นอนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตชานเมืองทั้งหมดได้ แต่อย่างไรก็ตามผลของการวิจัยได้ยืนยันถึงปัญหาในเรื่องที่ได้คาดคะเนไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ปัญหาต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการขยายตัวของชุมชนมาตามเส้นทางคมนาคม ซึ่งพื้นที่เหล่านี้จะต้องเป็นแหล่งรองรับความเจริญเติบโตของเมืองติดตามมาอีกในอนาคต ดังนั้นในการวางแนวทางเพื่อวัดระบบและควบคุมการขยายตัวของเมือง ควรที่จะจัดเป็นแนวกั้นเขต (Buffer Zone) เพื่อมิให้ความเป็นเมืองแพร่กระจายเข้าไปยังพื้นที่ภายใน ซึ่งนอกจากจะเป็นการรักษาพื้นที่เกษตรชานเมืองให้คงอยู่แล้ว ยังเป็นการส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่เขตชุมชนด้วย

6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป

นอกจากพื้นที่ในบริเวณที่ศึกษาแล้ว เขตชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานครอีกแห่งหนึ่งที่กำลังได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของความเป็นเมืองเช่นเดียวกัน ได้แก่พื้นที่บริเวณสองฟากฝั่งถนนนครชัยศรี-ปิ่นเกล้า ซึ่งมีระยะทางจากเขตตลิ่งชัน-แยกนครชัยศรีประมาณ 32 กิโลเมตร เส้นทางนี้ขนานไปกับถนนเพชรเกษม แต่ช่วยย่นระยะทางได้มากกว่า เพิ่งเริ่มเปิดใช้เมื่อต้นปี พ.ศ. 2527 ซึ่งจากข้อมูลของหน่วยสถิติ กรมทางหลวง ปรากฏว่ามีการจราจรถึง 8,666 คัน/วัน และเพิ่มเป็น 19,994 คัน/วันในปี 2528 นอกจากนี้ราคาที่ดินในบริเวณริมถนนก็สูงขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมมีผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (ตาราง : ภาคผนวก)

ที่ดินช่วงสองข้างทางของถนนพุทธมณฑลสาย 1 ถึงสาย 4 เป็นเป้าหมายสำคัญของนักพัฒนาที่ดินโดยการกว้านซื้อที่ดินในบริเวณนี้ เพื่อดำเนินงานในการจัดสรรบ้านและที่ดิน และในบริเวณที่เป็นจุดตัดของถนนพุทธมณฑลสาย 4 กับถนนสายนี้จะเป็นแหล่งชุมชนที่สำคัญในภายหน้า เพราะเป็นที่ตั้งของพุทธมณฑลและมหาวิทยาลัยมหิดล นอกจากนี้ยังมีสถานที่ราชการเริ่มขยายเข้าไปด้วย รวมทั้งมีโครงการของรัฐที่จะเข้าไปมีบทบาทอีก 2 โครงการ คือ โครงการสถานีรถไฟสายใต้ที่ชุมสายตลิ่งชัน และโครงการสถานีขนส่งสายใต้ จากสภาพดังกล่าวทำให้เห็นว่าพื้นที่เหล่านี้ยังมีที่ว่างซึ่งสามารถรับการขยายตัวของเมืองเพื่อการพัฒนาเข้าสู่ขบวนการของความเป็นเมืองได้อีกมาก ข้อเสนอแนะนี้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่จะศึกษาวิจัยต่อไป โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งอยู่ในเส้นทางของการพัฒนาถนนสายใหม่ ๆ